

A Historical Analysis of Communication Anxiety in Contemporary Islamic Iran: From Traditional Media to Personal Media and the Representation of the Generational Gap (Case Study: 1319–1404 SH)

Zohreh Ebrahimi Atani

1. Researcher in Communication sciences, Library and Scientific Documentation Expert at the University of Science and Culture. Email: Ebrahimi@usc.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received:

2025-08-18

Accepted:

2026-02-06

Published online:

Keywords:

Communication anxiety,
generational gap, history
of media in Iran,
nomophobia,
quality of
communication,
personal media

Abstract

The present study aims to conduct a genealogical analysis of the phenomenon of communication anxiety and to examine the representation of the generational gap resulting from the introduction of new technologies in contemporary Iran. The central question of the research is how the transition from collective, place-bound media (such as radio and television) to personal and mobile media (mobile phones) has transformed patterns of communicative dependency and led to the emergence of new phenomena such as nomophobia, along with qualitative changes in intergenerational communication. This research adopts a qualitative approach and employs a historical-analytical method. The data were collected through documentary research, including the examination of travelogues, memoirs, and periodicals from different historical periods (from the late Qajar era to the present). Data analysis is grounded in Marshall McLuhan's theory of technological determinism and Joshua Meyrowitz's theory of public and private spheres, in order to elucidate the trajectory of changes in the communicative behavior of Iranians in response to technological innovations. The findings indicate that communication anxiety in contemporary Iran is rooted in the generational experience of encountering speed-enhancing technologies, ranging from the telegraph to radio. Whereas earlier generations perceived media as collective tools for public awareness and information dissemination, later generations-following the shift toward personal media such as mobile phones- have developed a form of psychological dependency in which the fear of communicative disconnection (nomophobia) has come to replace traditional modes of interaction. This technological transition has directly affected the quality of family communication and has contributed to the expansion of networked individualism. The results suggest that nomophobia is not a phenomenon detached from historical processes, but rather the final outcome of the gradual individualization of media in Iran. With the transition from mass media to smart and personal media, the generational gap has shifted from the level of content to the level of technology. For newer generations, the quality of communication is defined not by the depth of the message, but by the stability of connectivity.

Cite this article: Ebrahimi Atani, Zohreh (2026). A Historical Analysis of Communication Anxiety in Contemporary Islamic Iran: From Traditional Media to Personal Media and the Representation of the Generational Gap (Case Study: 1319–1404 SH). *The Journal of Islamic History and Civilisation*, 3(7), 57-70.

<https://doi.org/10.71871/jhcin.2025.1212908>

© The Author(s).

<https://doi.org/10.71871/jhcin.2025.1212908>

Publisher: Islamic Azad University
Science and Research Branch

Introduction

In the history of Islamic Iran, traditional media such as the minbar (pulpit) and handwritten texts played a crucial role in preserving collective memory and fostering a time-biased mode of communication. The advent of modern communication tools gradually transformed this bias into a spatial one and, subsequently, into a flow-oriented form, expanding communication anxiety from the individual level to the social sphere.

In the contemporary world, the rapid development of communication technologies has not only reshaped patterns of social interaction but has also given rise to new psychological and social phenomena. One of the most significant of these phenomena is communication anxiety, particularly nomophobia—the fear of being without or disconnected from one’s mobile phone—which manifests with greater intensity in societies undergoing rapid transition, such as Iran (Bhattacharya et al., 2019). Over the past century, contemporary Iran has experienced a transformation from traditional media (such as the minbar and maktabkhāneh) to mass media (radio and television), and subsequently to personal and smart media (mobile phones and the internet). This evolutionary trajectory has not only affected the quality of intergenerational communication but has also led to the emergence of a profound generational gap. In this context, younger generations—particularly Generation Z (born 1997–2012) and Generation Alpha (born after 2013)—define the quality of communication in terms of the stability of digital connectivity, whereas earlier generations such as Generation X (born 1965–1980) and Generation Y (born 1981–1996) continue to emphasize the depth of the message and physical presence (Gupta, 2019; Khaniki & Basmanji, 2013).

Statement of the Problem

This study addresses the following central question: How has the historical transition from collective, place-bound media to personal and mobile media in Iran transformed patterns of communicative dependency and contributed to the formation of nomophobia as a pervasive psycho-social disorder? This transition not only reveals the historical roots of communication anxiety in early encounters with speed-enhancing technologies—from the telegraph to radio—but also shifts the generational gap from differences in content to differences in tools and modes of communication. Previous studies in Iran have largely examined the generational gap within the framework of the traditional–modern dichotomy, while paying less attention to the role of media transformations in producing phenomena such as “alone together” (Turkle, 2011) and networked individualism (Castells, 2010). Moreover, nomophobia is often treated as a transient and purely technological phenomenon, whereas its roots lie in the historical process of the individualization of media within Iran’s cultural context. This process accentuates generational differences, as Generation Z and Generation Alpha experience higher levels of nomophobia compared to Generations X and Y, largely because their lifestyles are more deeply integrated with technology (Gezgin et al., 2018; Ameli, 2012).

The significance of this issue is further underscored by the fact that nomophobia not only threatens individuals’ psychological well-being—particularly among youth—but also weakens the quality of family and intergenerational relationships, thereby intensifying social isolation in Iran’s urban communities (George et al., 2023). Related research in Iran indicates that generational gaps within Iranian families are often attributed to shifts in values and culture; however, the role of new media as an accelerating factor in deepening these gaps has received limited historical analysis (Bashiriyeh, 2002). Therefore, the necessity of the present study lies in providing a genealogical analysis of nomophobia and elucidating how technological transitions have reshaped intergenerational communication. The findings may contribute to cultural, educational, and family-oriented policymaking aimed at mitigating the negative consequences of this transition—particularly in light of generational differences that show younger cohorts (Generation Z and Alpha) to be more sensitive to the fear of restricted access to information and disrupted connectivity (Bajaj et al., 2020; Mohseni, 2001).

The primary objective of this study is to offer a historical and genealogical analysis of communication anxiety in contemporary Iran, with a focus on the transformation from mass media to personal media and the emergence of nomophobia as the final product of this process. Drawing on the theoretical frameworks of McLuhan, Meyrowitz, Postman, and Turkle, this research seeks to represent the generational gap generated by the introduction of new technologies and to explain why, for newer generations, the fear of communicative disconnection has come to replace traditional forms of interaction.

Method

The present study adopts a qualitative design and employs the historical method with an analytical-descriptive approach in order to examine the genealogy of nomophobia and the generational gap within the context of media transformations in contemporary Iran. The required data were collected through library-based research using a note-taking (card-indexing) technique from both primary and secondary sources, including press and journalistic documents. The temporal scope of the study extends from the mid-Nāṣerī period—marked by the introduction of the telegraph—to the present day, enabling a systematic tracing of the evolution of communication-related anxieties in relation to emerging technologies.

In the analytical phase, two complementary methods—historical contextualization and genealogical analysis—were employed to interpret the data. Accordingly, the communicative behaviors and interactional patterns of different generations during the transition from mass media (such as radio and television) to personal media (such as mobile phones) were carefully examined and analyzed. To enhance the validity of the findings, a strategy of cross-source comparison and triangulation was applied. Through this approach, evidence derived from historical texts was systematically compared with the study's theoretical concepts—such as the quality of communication and communication anxiety—allowing for a comprehensive and coherent explanation of the historical roots of nomophobia (the fear of being without a mobile phone) and the generational gap in Iran.

Conclusion

The present study was conducted with the aim of providing a genealogical analysis of communication anxiety and examining the generational gap resulting from the evolution of media in contemporary Iran. The findings demonstrate that nomophobia (the fear of being without a mobile phone), contrary to common assumptions, is neither a sudden nor a purely technological disorder; rather, it is the outcome of a long-term historical process embedded in the lifeworld of Iranian society.

In the final analysis, the results of the study can be summarized along three main axes:

1- Transformation in the Nature of Anxiety:

Communication anxiety in Iran has shifted from a fear of the presence of technology—characteristic of radio-era technophobia—to a fear of the absence of technology, embodied in mobile-era nomophobia. Whereas in the 1940s and 1950s (SH), the introduction of new media generated anxiety due to uncertainty about their nature and concerns over foreign cultural influence, today the disruption of network connectivity—owing to the entanglement of personal identity with digital space—constitutes the primary source of fear and insecurity.

2- Erosion of the Quality of Intergenerational Communication:

The introduction of each new medium has gradually undermined the traditional authority of oral communication and parental mediation. The transition from mass media (radio and television), which were spatially bounded and family-centered, to personal media (mobile phones) has given rise to the phenomenon of “alone together.” In this condition, family members share the same physical space but

inhabit distinct symbolic and meaning-making environments due to divergent media dependencies. Consequently, the quality of deep, dialogical interaction has been diminished in favor of more fragmented and superficial forms of communication.

3- Reversal of Authority in the Generational Gap:

In the contemporary era, the generational gap has shifted from differences in content to differences in technological tools. Younger generations (digital natives), by virtue of their mastery of digital technologies, have acquired a form of knowledge-based authority that marginalizes earlier generations. Nomophobia can thus be understood as the psychological cost of this autonomy and of networked individualism.

This reversal of authority is particularly pronounced among Generation Z and Generation Alpha. Through their command of digital tools, these younger cohorts have attained a level of identity-based independence that was largely unavailable to Generations X and Y. Nomophobia, therefore, represents the psychological price paid for this autonomy and the intensified form of networked individualism characteristic of later generations.

واکاوی تاریخی اضطراب ارتباطی در ایران معاصر: از رسانه‌های سنتی به فردی و بازنمایی شکاف نسلی (مطالعه موردی: سال‌های ۱۳۱۹ تا ۱۴۰۴)

زهره ابراهیمی آتانی

۱. پژوهشگر علوم ارتباطات، کارشناس کتابخانه و اسناد علمی دانشگاه علم و فرهنگ. پست الکترونیک: Ebrahimi@usc.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۲۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۱۷ تاریخ انتشار: کلید واژه‌ها: اضطراب ارتباطی، شکاف نسلی، تاریخ رسانه در ایران، نوموفوبیا، کیفیت ارتباطات، رسانه‌های فردی	پژوهش حاضر با هدف واکاوی تبارشناختی پدیده «اضطراب ارتباطی» و بازنمایی شکاف نسلی ناشی از ورود فناوری‌های نوین در ایران معاصر انجام شده است. مسئله اصلی، بررسی این موضوع است که چگونه انتقال از رسانه‌های جمعی و مکان‌مند (رادیو و تلویزیون) به رسانه‌های فردی و سیار (موبایل)، الگوهای وابستگی ارتباطی را تغییر داده و منجر به بروز پدیده‌های نوین همچون «نوموفوبیا» و دگردیسی در کیفیت ارتباطات میان‌نسلی شده است. این تحقیق با رویکرد کیفی و به روش «تاریخی-تحلیلی» انجام شده است. داده‌های پژوهش از طریق مطالعه اسنادی، بررسی سفرنامه‌ها، خاطرات و مطبوعات ادوار مختلف (از اواخر قاجار تا عصر حاضر) گردآوری شده است. تحلیل داده‌ها بر مبنای چارچوب نظری «جبر تکنولوژیک» مک‌لوهان و نظریه «خلوت و جلوت» جاشوا مرویتز صورت گرفته است تا سیر تغییر رفتار ارتباطی انسان ایرانی در مواجهه با نوآوری‌ها تبیین شود. یافته‌ها نشان می‌دهد که «اضطراب ارتباطی» در ایران معاصر، ریشه در تجربه مواجهه نسل‌ها با ابزارهای سرعت‌بخش (از تلگراف تا رادیو) دارد. در حالی که نسل‌های پیشین، رسانه را ابزاری جمعی برای آگاهی‌بخشی می‌دیدند، نسل‌های متأخر با چرخش به سمت رسانه‌های فردی (موبایل)، نوعی از وابستگی روان‌شناختی را تجربه می‌کنند که در آن «هراس از گسست ارتباطی» (نوموفوبیا) جایگزین تعاملات سنتی شده است. این گذار تکنولوژیک، به طور مستقیم بر کیفیت ارتباطات خانوادگی اثر گذاشته و به «فردیت‌گرایی شبکه‌ای» دامن زده است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که نوموفوبیا پدیده‌ای گسسته از تاریخ نیست، بلکه محصول نهایی فرایند «فردی شدن رسانه» در ایران است. با گذار از رسانه‌های توده‌وار به رسانه‌های هوشمند، شکاف نسلی از سطح «محتوا» به سطح «ابزار» منتقل شده است؛ به گونه‌ای که برای نسل‌های نوین، کیفیت ارتباط نه در «عمق پیام»، بلکه در «پایداری اتصال» تعریف می‌شود.

استناد: ابراهیمی آتانی، زهره (۱۴۰۵). واکاوی تاریخی اضطراب ارتباطی در ایران معاصر: از رسانه‌های سنتی به فردی و بازنمایی شکاف نسلی (مطالعه موردی: سال‌های ۱۳۱۹ تا ۱۴۰۴). تحقیقات تاریخ ایران دوره اسلامی، ۳(۷)، ۵۷-۷۰.

<https://doi.org/10.71871/jhcin.2025.1212908>

© نویسندگان.

<https://doi.org/10.71871/jhcin.2025.1212908>

ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات

مقدمه

در تاریخ ایران اسلامی، رسانه‌های سنتی مانند منبر و متون خطی، نقش حفظ حافظه جمعی و سوگیری زمانی را داشتند. ورود ابزارهای مدرن، این سوگیری را به مکانی و سپس جریان‌محور تبدیل کرد و اضطراب ارتباطی را از سطح فردی به اجتماعی گسترش داد. در دنیای معاصر، تحولات سریع فناوری‌های ارتباطی نه تنها الگوهای تعامل اجتماعی را دگرگون کرده، بلکه پدیده‌های روان‌شناختی و اجتماعی نوینی را پدید آورده است. یکی از مهم‌ترین این پدیده‌ها، اضطراب ارتباطی و به‌ویژه نوموفوبیا (ترس از نبود یا قطع ارتباط با تلفن همراه) است که در جوامع در حال گذار مانند ایران، با شدت بیشتری نمود می‌یابد (Bhattacharya et al., 2019). ایران معاصر طی یک قرن گذشته، از رسانه‌های سنتی (مانند منبر و مکتب‌خانه) به رسانه‌های جمعی (رادیو و تلویزیون) و سپس به رسانه‌های فردی و هوشمند (موبایل و اینترنت) گذار کرده است. این سیر تحول، نه تنها کیفیت ارتباطات میان‌نسلی را تحت تأثیر قرار داده، بلکه به بروز شکاف نسلی عمیقی منجر شده که در آن نسل‌های جوان‌تر به‌ویژه نسل زد (متولدین ۱۳۷۶-۱۳۹۱) و نسل آلفا (متولدین ۱۳۹۲ به بعد) کیفیت ارتباط را در «پایداری اتصال دیجیتال» تعریف می‌کنند، در حالی که نسل‌های پیشین مانند نسل ایکس (متولدین ۱۳۴۴-۱۳۵۹) و نسل وای (متولدین ۱۳۶۰-۱۳۷۵) همچنان بر «عمق پیام» و حضور فیزیکی تأکید دارند (Gupta, 2019؛ خانیک و باسمنجی، ۱۳۹۲).

بیان مسأله

در این پژوهش به این مسئله پرداخته می‌شود که: چگونه گذار تاریخی از رسانه‌های جمعی و مکان‌مند به رسانه‌های فردی و سیار در ایران، الگوهای وابستگی ارتباطی را تغییر داده و منجر به شکل‌گیری نوموفوبیا به عنوان یک اختلال روان‌شناختی-اجتماعی فراگیر شده است؟ این گذار نه تنها ریشه‌های تاریخی اضطراب ارتباطی را در تجربه‌های اولیه مواجهه با ابزارهای سرعت‌بخش (از تلگراف تا رادیو) نشان می‌دهد، بلکه شکاف نسلی را از سطح اختلاف در محتوا به سطح اختلاف در ابزار و شیوه ارتباط منتقل کرده است. بر اساس مطالعات پیشین در ایران، شکاف نسلی اغلب در چارچوب تقابل سنتی-مدرن بررسی شده، اما کمتر به نقش تحولات رسانه‌ای در ایجاد «انزوای متصل» (Turkle, 2011) و «فردیت‌گرایی شبکه‌ای» (Castells, 2010) پرداخته شده است. همچنین، نوموفوبیا اغلب به عنوان پدیده‌ای مقطعی و صرفاً تکنولوژیک تلقی می‌شود، در حالی که ریشه‌های آن به فرآیند تاریخی «فردی شدن رسانه» در بستر فرهنگی ایران بازمی‌گردد و تفاوت‌های نسلی را برجسته می‌کند؛ جایی که نسل‌های زد و آلفا سطوح بالاتری از نوموفوبیا را نسبت به نسل‌های ایکس و وای تجربه می‌کنند، زیرا سبک زندگی آن‌ها بیشتر با فناوری درآمیخته است (Gezgin et al., 2018؛ عاملی، ۱۳۹۱). اهمیت این مسئله از آن جهت دوچندان است که نوموفوبیا نه تنها سلامت روان‌شناختی افراد (به‌ویژه جوانان) را تهدید می‌کند، بلکه کیفیت روابط خانوادگی و میان‌نسلی را تضعیف کرده و به تشدید انزوای اجتماعی در جوامع شهری ایران دامن می‌زند (George et al., 2023). پژوهش‌های مرتبط در ایران نشان می‌دهد که شکاف نسلی در خانواده‌های ایرانی اغلب به دلیل تغییرات ارزشی و فرهنگی است، اما نقش رسانه‌های نوین به عنوان عامل تسریع‌کننده این شکاف کمتر واکاوی تاریخی شده است (بشیری، ۱۳۸۱). بنابراین، ضرورت انجام این پژوهش در تبارشناسی پدیده نوموفوبیا و تبیین چگونگی تأثیر گذار تکنولوژیک بر دگرپسای ارتباطات میان‌نسلی نهفته است؛ جایی که یافته‌های آن می‌تواند به سیاست‌گذاری‌های فرهنگی، آموزشی و خانوادگی برای کاهش اثرات منفی این

گذار کمک کند، به‌ویژه با توجه به تفاوت‌های نسلی که مطالعات نشان می‌دهد نسل‌های جوان‌تر زد و آلفا بیشتر به «ترس از عدم دسترسی به اطلاعات» و «گسست اتصال» حساس هستند (Bajaj et al., 2020؛ محسنی، ۱۳۸۰).

هدف اصلی این مطالعه، واکاوی تاریخی و تبارشناختی اضطراب ارتباطی در ایران معاصر است؛ با تمرکز بر سیر تحول از رسانه‌های جمعی به فردی و بررسی چگونگی شکل‌گیری نوموفوبیا به عنوان محصول نهایی این فرآیند. این پژوهش تلاش می‌کند تا با بهره‌گیری از چارچوب‌های نظری مک‌لوهان، مروویتز، پستمن و تورکل، شکاف نسلی ناشی از ورود فناوری‌های نوین را بازنمایی کند و توضیح دهد که چرا برای نسل‌های نوین، «هراس از گسست ارتباطی» جایگزین تعاملات سنتی شده است.

چارچوب نظری پژوهش

پژوهش حاضر برای تبیین نسبت میان تحول ابزارهای ارتباطی و برساخت اضطراب‌های نوین (نوموفوبیا) در میان نسل‌های ایرانی، از یک مدل نظری تلفیقی بهره می‌برد. این مدل با تکیه بر چهار محور اصلی: «امتداد حواس»، «دگرگونی محیط‌های اطلاعاتی»، «استیلای تکنولوژی بر فرهنگ» و «فردیت‌گرایی شبکه‌ای»، سعی دارد نشان دهد که نوموفوبیا نه یک عارضه مقطعی، بلکه محصول نهایی یک فرآیند تاریخی در گذار از رسانه‌های توده‌وار به رسانه‌های فردی است.

۱- نظریه جبر تکنولوژیک و تحول سازمان حسی (مارشال مک‌لوهان و هارولد اینیس)

بر اساس دیدگاه هارولد اینیس، رسانه‌ها بر اساس «سوگیری زمانی» یا «سوگیری مکانی» طبقه‌بندی می‌شوند. در تاریخ ایران دوره اسلامی، رسانه‌های سنتی (مانند منبر، مکتب‌خانه و متون خطی) دارای سوگیری زمانی بودند و بر تداوم سنت‌ها و حفظ حافظه جمعی تأکید داشتند. با ورود رادیو در عصر پهلوی، سوگیری مکانی بر فضای ارتباطی غلبه یافت و اطلاعات فراتر از مرزهای محلی حرکت کرد که این امر نخستین جرقه‌های «اضطراب از جهان دوردست» را در ذهن ایرانیان بیدار کرد. طبق نظریه مارشال مک‌لوهان، رسانه «امتداد حواس انسان» است. رادیو امتداد گوش و تلویزیون امتداد چشم جامعه ایران بود. اما موبایل هوشمند، «امتداد سیستم عصبی مرکزی» است. این امتداد در نسل زد و آلفا به اوج خود رسیده است؛ آن‌ها از کودکی موبایل را نه ابزار خارجی، بلکه بخشی جدایی‌ناپذیر از کالبد و هویت خود می‌دانند. در مقابل، نسل ایکس و وی هنوز رسانه را «ابزار در دست» می‌دیدند که این تفاوت، اضطراب قطع اتصال (نوموفوبیا) را در نسل‌های جوان‌تر به یک واکنش فیزیولوژیک عمیق تبدیل کرده است. از این منظر، نوموفوبیا دیگر نه یک وابستگی ساده به ابزار، بلکه واکنشی فیزیولوژیک به «قطع عضو مجازی» تلقی می‌شود. در واقع، اضطراب امروز نسل‌های جدید از نبود موبایل، ریشه در این واقعیت تاریخی دارد که تکنولوژی در ایران از حالت «ابزار در دست» به حالت «بخشی از کالبد» درآمده است.

۲- محیط‌های نوین اطلاعاتی و فروپاشی حریم‌های اجتماعی (جاشوا مروویتز)

جاشوا مروویتز در کتاب «فروپاشی حس مکان»، استدلال می‌کند که رسانه‌های الکترونیک با در هم شکستن مرزهای میان «خلوت» و «جلوت»، سلسله‌مراتب‌های سنتی را از بین برده‌اند. در تاریخ ایران، شکاف نسلی همواره بر پایه «انحصار اطلاعات» توسط بزرگسالان بود. والدین منبع آگاهی بودند و کودکان در لایه‌های حفاظتی قرار داشتند. ورود تلویزیون در دهه ۱۳۴۰، دیوار میان خلوت والدین و کنجکاو فرزندان را فرو ریخت، اما موبایل این فرایند را به «فردی‌سازی مطلق» رساند. این فروپاشی حریم در نسل زد به شکل «تنهایی

جمعی» نمود یافته؛ جایی که اعضای خانواده در کنار هم هستند اما هر کدام در دنیای شخصی گوشی خود غرق‌اند. نسل آلفا این فرایند را از همان کودکی تجربه می‌کند و مرز میان خلوت و جلوت را تقریباً کاملاً از دست داده است. در مقابل، نسل ایکس هنوز اعتبار ارتباط را در حضور فیزیکی می‌جست و نسل وای در میانه این گذار قرار دارد.

مرویتز کمک می‌کند تا بفهمیم چگونه «محل ارتباط» از مکان‌های فیزیکی (خانه و قهوه‌خانه) به «فضاهای جریان‌محور» منتقل شده و کیفیت تعاملات را از عمق به سطح کشانده است. نوموفوبیا در این چارچوب، «ترس از خروج از صحنه» است؛ جایی که فرد در صورت عدم اتصال، احساس می‌کند هویت اجتماعی خود را از دست داده است.

۳- تکنوپولی و زوال سنت‌های شفاهی (نیل پستمن)

نیل پستمن جوامع را به سه دسته «ابزارساز»، «تکنوکراسی» و «تکنوپولی» تقسیم می‌کند. ایران معاصر طی یک قرن گذشته، گذاری شتابان را تجربه کرده است:

- دوره ابزارساز (تا اواخر قاجار): تکنولوژی در خدمت بازتولید فرهنگ و مذهب بود.
- دوره تکنوکراسی (پهلوی اول و دوم): حاکمیت فن‌سالاری رسانه‌هایی چون رادیو و تلویزیون که سعی در تغییر سبک زندگی ایرانی داشتند.
- دوره تکنوپولی (عصر حاضر): تکنولوژی خود به منبع معنابخش فرهنگ تبدیل شده است. در وضعیت تکنوپولی، «نیازهای کاذب» جایگزین نیازهای واقعی می‌شوند. نوموفوبیا محصول این استیلاست؛ جایی که کیفیت ارتباطات از «دیالوگ عمیق و زمان‌بر» به «اطلاعات تکه‌تکه و آنی» تقلیل یافته است. شکاف نسلی در اینجا به این معناست که نسل‌های پیشین همچنان به «معنای پیام» فکر می‌کنند، در حالی که برای نسل‌های نوین، «سرعت دسترسی» خود معناست.

۴- فردیت‌گرایی شبکه‌ای و انزوای متصل (کاستلز، ولمن و تورکل)

این بخش بر دگرذیسی کیفیت ارتباطات تمرکز دارد. نظریه «فردیت‌گرایی شبکه‌ای» بیان می‌کند که در عصر نوین، واحد اصلی اجتماع دیگر «گروه» (خانواده) نیست، بلکه «فرد» است که در مرکز شبکه‌های ارتباطی خود قرار دارد. شری تورکل نیز با مفهوم «تنهایی جمعی»، بر این باور است که ما به دلیل وابستگی به ابزار، «در کنار هم ولی تنها» هستیم. در تاریخ ایران، ارتباطات همواره «جمعی و پدرسالارانه» بوده است (مانند دورهمی‌های شبانه). اما انتقال به رسانه‌های فردی (موبایل)، منجر به پیدایش نوعی «انزوای متصل» شده است. اضطراب نوموفوبیا در واقع ترس «فرد شبکه‌ای» از فروپاشی تنها پناهگاه اجتماعی‌اش (شبکه دیجیتال) است. این موضوع تبیین می‌کند که چرا کیفیت ارتباطات میان‌نسلی دچار افت شده است؛ چرا که نسل جدید در یک «فضای جریان‌مدار» زندگی می‌کند، در حالی که نسل قدیم هنوز در «فضای مکان‌مدار» باقی مانده است.

روش تحقیق

پژوهش حاضر با ماهیتی کیفی، از «روش تاریخی» با رویکردی «تحلیلی-توصیفی» بهره می‌برد تا تبارشناسی پدیده نوموفوبیا و شکاف نسلی را در بستر تحولات رسانه‌ای ایران معاصر واکاوی نماید. داده‌های مورد نیاز به شیوه «کتابخانه‌ای» و با تکنیک

«فیش‌برداری» از منابع دست اول و دوم شامل اسناد مطبوعاتی گردآوری شده است. قلمرو زمانی پژوهش از میانه عصر ناصری (ظهور تلگراف) تا عصر حاضر را در بر می‌گیرد تا سیر تطور اضطراب‌های ارتباطی در پیوند با ابزارهای نوین ردیابی شود. در بخش تحلیل، از دو روش «تطبیق با تاریخ» و «بررسی تبار و ریشه‌ها» برای تفسیر داده‌ها استفاده شده است. به این ترتیب، رفتارها و الگوهای ارتباطی نسل‌های مختلف در گذار از رسانه‌های همگانی (مثل رادیو و تلویزیون) به رسانه‌های شخصی (مثل موبایل) به‌دقت بررسی و تحلیل شده‌اند.

برای اینکه نتایج معتبرتر باشند، از راهکار مقایسه و تطبیق چند منبع مختلف استفاده کردیم. با این روش، شواهد به‌دست‌آمده از متون تاریخی را با مفاهیم نظری پژوهش مانند کیفیت ارتباطات و اضطراب ارتباطی مقایسه کردیم تا بتوانیم توضیح کامل و جامعی درباره ریشه‌های تاریخی نوموفوبیا (ترس از نبود موبایل) و شکاف نسلی در ایران ارائه دهیم.

۱- عصر رادیو و زایش «اضطراب شنیدن»؛ نخستین رویارویی نسلی با رسانه‌ی غایب

ورود رادیو به ایران در اردیبهشت ۱۳۱۹، تنها ورود یک تکنولوژی ساده نبود، بلکه به مثابه یک «شوک ارتباطی» عمل کرد که ساختار سنتی تعاملات شفاهی را به چالش کشید. در این مقطع، ما با نخستین تظاهرات اضطراب ارتباطی مواجه می‌شویم که ریشه در مفهوم «صدای بدون کالبد» داشت.

۱-۱- تقابل نسلی و هراس تکنولوژیک (تکنوفوبیا)

در ابتدای ورود رادیو، جامعه ایران با یک دوپارگی نسلی مواجه شد. نسل سنتی که اعتبار ارتباط را در «حضور فیزیکی» و «چهره‌به‌چهره» می‌جست، نسبت به رادیو نگاهی آمیخته به ظن و واهمه داشت. این هراس که نیل پستمن آن را ویژگی جوامع در حال گذار به «تکنوکراسی» می‌داند (Postman, 1992)، در ایران به شکل مقاومت در برابر ورود این ابزار به حریم خصوصی تجلی یافت. اسناد تاریخی نشان می‌دهد که بسیاری از خانواده‌های سنتی، رادیو را مخل «سکینه و آرامش خانه» و ابزاری برای نفوذ فرهنگ بیگانه می‌دیدند (محبوبی اردکانی، ۱۳۷۰). در مقابل، نسل جوان و تحصیل‌کرده، با ولع به سمت این ابزار جذب شد که این امر اولین شکاف عمیق میان نسلی را در «نحوه گذران فراغت» ایجاد کرد.

۱-۲- ریشه‌های تاریخی اضطراب از بی‌خبری

اگر امروزه «نوموفوبیا» را اضطراب ناشی از قطع اتصال می‌نامیم، ریشه تبارشناختی آن را باید در «اضطراب شنیدن» دوران جنگ جهانی دوم جستجو کرد. رادیو برای نخستین بار انسان ایرانی را با مفهوم «زمان جهانی» پیوند داد. انتظار نسل جوان آن زمان برای شنیدن اخبار «رادیو برلن» یا «رادیو دهلی»، نوعی وابستگی روانی به «خبر» ایجاد کرد که پیش از آن سابقه نداشت (کهن، ۱۳۶۳). این «ولع دانستن» و ترس از «بی‌خبری از تحولات دوردست»، نیای تاریخی همان اضطرابی است که امروزه کاربر گوشی هوشمند در صورت نداشتن اینترنت تجربه می‌کند.

۱-۳- دگردیسی در کیفیت ارتباطات خانواده

رادیو اولین رقیب جدی نظام «ارتباطات منبری» و «نقالی‌های قهوه‌خانه‌ای» بود. با ورود رادیو به خانه‌ها، کیفیت ارتباطات داخلی خانواده از شکل «دیالوگ‌محور» (گفتگو میان اعضا) به سمت «مونولوگ‌محور» (گوش دادن جمعی به یک منبع واحد) متمایل شد. مولانا در تحلیل تاریخ تحولات اجتماعی ایران معادل‌سازی می‌کند که رسانه‌های جمعی چگونه «خلوت سنت» را به «جلوت مدرن» تبدیل کردند (مولانا، ۱۳۷۱). در واقع، رادیو با اشغال فضای صوتی خانه، به تدریج مرجعیت پیران و بزرگسالان را به عنوان «تنها منابع آگاهی و قصه» سلب کرد و این قدرت را به تکنولوژی سپرد.

«بنابراین، رادیو سنگ‌بنای نوعی «اعتیاد رسانه‌ای» را بنا نهاد که در آن، فردیت انسان ایرانی برای نخستین بار به یک ابزار خارجی گره خورد. اضطرابی که نسل امروز در قالب نوموفوبیا تجربه می‌کند، در واقع استمرار همان نیاز به اتصال است که هشت دهه پیش با پیچاندن دکمه رادیو در جستجوی صداهای دوردست آغاز شد.»

این تغییر از دیالوگ‌محور به مونولوگ‌محور، نخستین لایه شکاف نسلی را در نسل ایکس (که رادیو را به عنوان شوک اولیه تجربه کرد) ایجاد کرد. نسل‌های جوان‌تر (وای، زد و آلفا) این لایه را با ورود رسانه‌های فردی عمیق‌تر کردند، به طوری که امروز کیفیت ارتباطات در آن‌ها به شدت تحت تأثیر پایداری اتصال دیجیتال قرار گرفته است.

۲- عصر تلویزیون؛ سیطره تصویر و دگردیسی در حریم خلوت خانواده

اگر رادیو «گوش» ایرانیان را به دوردست‌ها پیوند داد، ورود تلویزیون در سال ۱۳۳۷ و گسترش آن در دهه ۱۳۵۰، «چشم» جامعه را به تسخیر خود درآورد. این رسانه، اضطراب ارتباطی را از سطح «بی‌خبری» به سطح «هراس از عقب‌ماندگی از تجمدد» ارتقا داد و کیفیت ارتباطات میان‌نسلی را وارد مرحله‌ای نوین از گسست کرد.

۲-۱- استیلای تصویر و زوال ارتباطات کلامی

با فراگیر شدن تلویزیون در منازل، ساختار فیزیکی و ارتباطی خانه‌های ایرانی دستخوش تغییری بنیادین شد. «جاشوا مروویتز» معتقد است رسانه‌های تصویری با فروپاشیدن مرزهای مکانی، اجازه می‌دهند افراد بدون ترک خانه، در موقعیت‌های اجتماعی گوناگون حضور یابند (Meyrowitz, 1985). در ایران، این پدیده منجر به تضعیف سنت «شب‌نشینی» و گفتگوهای طولانی میان نسل‌ها شد. برخلاف رادیو که اجازه می‌داد افراد حین شنیدن، با یکدیگر گفتگو کنند، تلویزیون به عنوان یک «رسانه تمام‌طلب»، نگاه‌ها را به خود خیره کرد و سکوتی رسانه‌ای را بر فضای خانواده حاکم نمود که نیل پستمن آن را «زوال تفکر انتزاعی و دیالوگ» می‌نامد (Postman, 1985).

۲-۲- بازنمایی شکاف نسلی در آینه سبک زندگی

در این دوره، شکاف نسلی میان نسل «سنت‌راهر» و نسل «دگراهر» (به تعبیر دیوید رایزمن) به اوج رسید. نسل قدیم، تلویزیون را عاملی برای تخریب اخلاق و پوشش می‌دید، در حالی که نسل جوان، الگوهای رفتاری، پوششی و حتی نحوه سخن گفتن خود را از برنامه‌های تلویزیونی و فیلم‌های سینمایی اقتباس می‌کرد (بشیری، ۱۳۸۱). این تغییر مرجعیت از «والدین» به «رسانه»، نوعی اضطراب

منزلت را در نسل جوان ایجاد کرد؛ اضطرابی که ناشی از نیاز به همسان‌سازی خود با جهان مدرن نمایش داده شده در تلویزیون بود. این پدیده، پیش‌درآمدی بر وابستگی هویتی است که امروزه در کاربران مبتلا به نوموفوبیا مشاهده می‌شود.

۲-۳- کیفیت ارتباطات و پدیده «حضور غایب»

تلویزیون در دوره پهلوی دوم، مفهوم «حضور غایب» را در خانواده‌های ایرانی نهادینه کرد؛ وضعیتی که در آن اعضای خانواده در یک مکان فیزیکی حضور دارند، اما ذهن و توجه آن‌ها در فضای پیام‌های رسانه‌ای سیر می‌کند. این پدیده، کیفیت تعاملات اصیل و عمیق میان‌نسلی را به نفع «مصرف توده‌وار رسانه» کاهش داد (محسنی، ۱۳۸۰). در واقع، اضطرابی که امروزه فرد در صورت نبود گوشی هوشمند حس می‌کند (Nomophobia)، ریشه در همین «عادت به حضور مداوم یک منبع خارجی» در کانون خانواده دارد که از عصر تلویزیون آغاز شد.

«بنابراین، عصر تلویزیون در ایران معاصر، نقطه گذار از ارتباطات محتوامحور به ارتباطات تصویرمحور بود. اگر رادیو «اضطراب دانستن» را ایجاد کرد، تلویزیون «اضطراب دیدن و دیده شدن» را بنیان نهاد. شکاف نسلی ایجاد شده در این دوره، بستر روانی لازم برای پذیرش رسانه‌های فردی (موبایل) را فراهم کرد؛ چرا که کیفیت ارتباطات خانوادگی پیش‌تر در اثر سیطره تلویزیون تضعیف شده بود و راه برای ورود ابزاری که «تنهایی جمعی» را کامل کند، هموار گشته بود.»

پدیده «حضور غایب» که در خانواده‌های نسل ایکس و وی نهادینه شد، بستر روانی لازم برای پذیرش موبایل در نسل زد و آلفا را فراهم کرد. در نسل زد، این حضور غایب به انزوای متصل تبدیل شده و در نسل آلفا حتی از کودکی بخشی از هویت آن‌هاست.

۳- عصر موبایل؛ از ارتباطات شبکه‌ای تا ظهور نوموفوبیا (هراس از گسست دیجیتال)

با ورود و فراگیری تلفن همراه در اواخر دهه ۱۳۷۰ و تبدیل شدن آن به گوشی‌های هوشمند در دهه ۱۳۹۰، سازمان ارتباطی در ایران از حالت «توده‌وار و خانوادگی» به حالت «فردی و جیبی» تغییر یافت. در این مرحله، اضطراب ارتباطی که در دوره‌های پیشین به شکل «ترس از بی‌خبری» یا «ترس از عقب‌ماندگی فرهنگی» بود، به یک اختلال روان‌شناختی-اجتماعی فراگیر به نام نوموفوبیا تبدیل شد.

۳-۱- گذار از رسانه‌های مکانی به رسانه‌های سیار و اضطراب گسست

برخلاف رادیو و تلویزیون که «مکان‌مند» بودند (مانند گوش دادن در اتاق یا تماشا در حال)، موبایل هوشمند پیوند میان «ارتباط» و «مکان» را به کلی از بین برد. مانوئل کاستلز این وضعیت را ظهور «فضای جریان‌ها» در مقابل «فضای مکان‌ها» می‌نامد (Castells, 2010). در ایران، این جابجایی منجر به شکافی عمیق میان نسل‌های قدیمی (که هنوز اعتبار ارتباط را در حضور فیزیکی می‌بینند) و نسل‌های نوین (که حضور را در آنلاین بودن تعریف می‌کنند) شده است. نوموفوبیا در این چارچوب، نه یک وابستگی ساده، بلکه ترس از فروریختن لایه دیجیتالی هویت است که فرد را به جهان متصل نگه می‌دارد.

۳-۲- کیفیت ارتباطات و پدیده «تنهایی جمعی»

در این عصر، کیفیت ارتباطات میان‌نسلی تحت تأثیر پدیده‌ای قرار گرفته است که شری تورکل آن را «تنهایی جمعی» می‌نامد؛ وضعیتی که در آن اعضای خانواده در کنار هم هستند، اما هر یک در دنیای کوچک گوشی خود غرق شده‌اند (Turkle, 2011). مطالعات در

ایران نشان می‌دهد که این وابستگی مفرط، منجر به «انزوای متصل» شده است؛ یعنی فرد هزاران گره ارتباطی در شبکه دارد، اما از برقراری یک دیالوگ عمیق و با کیفیت با نسل پیشین خود (والدین) ناتوان است (خانیکی و باسمنجی، ۱۳۹۲). نوموفوبیا در واقع «بهای روانی» این انزوای متصل است؛ زیرا فرد در صورت قطع گوشی، خود را در خلاء ارتباطی مطلق می‌بیند که پیش‌تر با تخریب پیوندهای سنتی حضوری ایجاد شده است.

۳-۳- بازنمایی شکاف نسلی در عصر «بومیان دیجیتال»

در عصر موبایل، شکاف نسلی به شکل «وارونگی اقتدار» متجلی شده است. نسل‌های جوان‌تر به دلیل مهارت در استفاده از ابزارهای نوین، مرجعیت اطلاعاتی را از بزرگترها سلب کرده‌اند. این موضوع منجر به نوعی اضطراب در نسل قدیم (به دلیل حس طردشدگی) و نوموفوبیا در نسل جدید (به دلیل وابستگی هویتی به ابزار) شده است. عاملی (۱۳۹۱) در نظریه «دوفضایی شدن» استدلال می‌کند که انسان ایرانی اکنون در دو جهان موازی زندگی می‌کند. اضطرابی که ما امروزه به عنوان نوموفوبیا در نسل‌های زد و آلفا مشاهده می‌کنیم، در واقع استمرار تاریخی همان فرآیندی است که از «سیم جادوی تلگراف» شروع شد و اکنون به «لمس جادوی موبایل» رسیده است. «بنابراین، نوموفوبیا یک عارضه مقطعی و ناگهانی نیست، بلکه محصول تکامل هشتاد ساله «اضطراب ارتباطی» در ایران است. اگر رادیو «نیاز به شنیدن» و تلویزیون «نیاز به دیدن» را نهادینه کردند، موبایل «نیاز به بودن در شبکه» را به بخشی از ساختار عصبی انسان ایرانی تبدیل کرد. شکاف نسلی کنونی، حاصل تقابل نسل‌هایی است که یکی ارتباط را «کیفیت حضور» و دیگری آن را «کمیت اتصال» می‌پندارد.»

در عصر موبایل، شکاف نسلی به شکل «وارونگی اقتدار» متجلی شده است:

نسل ایکس (۱۳۴۴-۱۳۵۹ شمسی) هنوز اقتدار را در والدین و ارتباطات حضوری می‌دید و ورود رسانه‌های نوین را عامل تضعیف آن می‌دانست.

نسل وای (۱۳۶۰-۱۳۷۵ شمسی) در گذار قرار گرفت و مرجعیت اطلاعاتی را تا حدی به رسانه سپرد، اما تعادل نسبی حفظ کرد. نسل زد (۱۳۷۶-۱۳۹۱ شمسی) به دلیل مهارت ذاتی در ابزارهای دیجیتال، اقتدار دانش‌محور را از بزرگترها سلب کرد و نوموفوبیا را به عنوان ترس از فروپاشی هویت شبکه‌ای تجربه می‌کند.

نسل آلفا (۱۳۹۲ به بعد) این وارونگی را از کودکی نهادینه کرده؛ آن‌ها در «دوفضایی شدن» (عاملی) زندگی می‌کنند و کیفیت ارتباط را عمدتاً در اتصال مداوم دیجیتال تعریف می‌کنند.

بنابراین، نوموفوبیا در نسل زد و آلفا، استمرار تاریخی همان اضطراب ارتباطی است که از رادیو آغاز شد، اما اکنون به «نیاز به بودن در شبکه» به عنوان بخشی از ساختار عصبی تبدیل شده است.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف تبارشناسی پدیده «اضطراب ارتباطی» و واکاوی شکاف نسلی ناشی از تطور رسانه‌ها در ایران معاصر انجام شد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که نوموفوبیا (هراس از نبود تلفن همراه) برخلاف تصور رایج، یک عارضه ناگهانی و صرفاً تکنولوژیک نیست، بلکه برآمده از یک سیر تطور تاریخی در زیست‌جهان انسان ایرانی است.

در تحلیل نهایی، نتایج پژوهش را می‌توان در سه محور اصلی خلاصه کرد:

۱- **دگرپرسی ماهیت اضطراب:** اضطراب ارتباطی در ایران از «ترس از حضور ابزار» (تکنوفوبیای عصر رادیو) به سمت «ترس از فقدان ابزار» (نوموفوبیای عصر موبایل) حرکت کرده است. اگر در دهه‌های ۲۰ و ۳۰ شمسی، ورود رسانه به دلیل ابهام در ماهیت و ترس از نفوذ بیگانه، اضطراب‌آفرین بود؛ امروزه قطع اتصال به شبکه، به دلیل گره خوردن هویت فردی به فضای مجازی، منبع اصلی هراس (نوموفوبیا) تلقی می‌شود.

۲- **فرسایش کیفیت ارتباطات میان‌نسلی:** ورود هر رسانه جدید، بخشی از اقتدار سنتی «ارتباطات شفاهی» و «مرجعیت والدین» را سلب کرده است. گذار از رسانه‌های جمعی (رادیو و تلویزیون) که ماهیتی مکان‌مند و خانواده‌محور داشتند، به رسانه‌های فردی (موبایل)، منجر به شکل‌گیری پدیده «انزوای متصل» شده است. در این وضعیت، اعضای خانواده در یک فضای فیزیکی حضور دارند اما به دلیل وابستگی‌های متفاوت رسانه‌ای، در اتمسفرهای معنایی متفاوتی زیست می‌کنند که این امر کیفیت دیالوگ‌های عمیق را به نفع تعاملات سطحی کاهش داده است.

۳- **وارونگی اقتدار در شکاف نسلی:** شکاف نسلی در عصر حاضر از سطح «اختلاف در محتوا» به سطح «اختلاف در ابزار» منتقل شده است. نسل‌های جدید (بومیان دیجیتال) به واسطه تسلط بر ابزار، نوعی اقتدار دانش‌محور یافته‌اند که نسل‌های پیشین را در حاشیه قرار داده است. نوموفوبیا در واقع «بهای روانی» این استقلال و فردیت‌گرایی شبکه‌ای است. این وارونگی اقتدار در نسل زد و آلفا برجسته‌تر است؛ نسل‌های جوان‌تر به واسطه تسلط بر ابزارهای دیجیتال، نوعی استقلال هویتی یافته‌اند که نسل ایکس و وی فاقد آن بودند. نوموفوبیا در واقع «بهای روانی» این استقلال و فردیت‌گرایی شبکه‌ای در نسل‌های متأخر است.

کتاب‌نامه

- بشیری، حسین (۱۳۸۱). دیباچه‌ای بر جامعه‌شناسی سیاسی ایران: دوره جمهوری اسلامی، تهران: نگاه معاصر.
- خانیک، هادی و باسمنجی، مونا (۱۳۹۲). رسانه‌های نوین و دگرگونی در پیوندهای اجتماعی؛ مطالعه کیفی پیامدهای شبکه‌های اجتماعی مجازی بر مناسبات خانوادگی. فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات رسانه‌ای، ۸(۲۱)، ۳۹-۵۲.
- عاملی، سعیدرضا (۱۳۸۴). دو فضایی شدن کره زمین: نظام جهانی و دو فضایی شدن‌های دولت، نهاد و فرد. فصلنامه علمی-پژوهشی نامه علوم اجتماعی، ۱۳(۲۶)، ۱-۳۱. DOR: 20.1001.1.10231315.1384.13.26.1.1
- عاملی، سعیدرضا (۱۳۹۱). دو فضایی شدن‌های جهان و دوزیست‌بوم شدن زندگی. تهران: انتشارات امیرکبیر، چاپ اول.
- کهن، گوئل (۱۳۶۳). تاریخ سانسور در مطبوعات ایران. جلد اول و دوم، تهران: انتشارات آگاه.
- محبوبی اردکانی، حسین (۱۳۷۰). تاریخ مؤسسات تمدنی جدید در ایران. جلد سوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم.
- محسنی، منوچهر (۱۳۸۰). جامعه‌شناسی جامعه اطلاعاتی. تهران: نشر دیدار، چاپ اول.
- مولانا، حمید (۱۳۷۱). جریان بین‌المللی اطلاعات: گزارش و تحلیل جهانی. ترجمه یونس شکرخواه، تهران: انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.

Bajaj, S., Maheshwari, S. K., Maheshwari, P., & Sharma, P. (2020). Prevalence of nomophobia among college students: An exploratory cross-sectional survey. *Indian Journal of Psychiatric Nursing*, 17(1), 29-32.

Bhattacharya, S., Bashar, M. A., Srivastava, A., & Singh, A. (2019). NOMOPHOBIA: NO MOBILE

- PHone PhoBIA. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, 8(4), 1297-1300.
https://doi.org/10.4103/jfmmpc.jfmmpc_71_19
- Castells, M. (2010). *The Rise of the Network Society* (2nd ed.). Oxford: Wiley-Blackwell. ISBN: 978-1405196864.
- George, G., Vincent, J., & George, J. B. (2023). A study on the prevalence of nomophobia and its associated factors among the medical students of a medical college in central Kerala. *International Journal of Community Medicine and Public Health*, 10(6), 2224-2227.
<https://doi.org/10.18203/2394-6040.ijcmph20231707>
- Gezgin, D. M., Cakir, O., & Yildirim, S. (2018). The relationship between levels of nomophobia prevalence and internet addiction among high school students: The factors influencing Nomophobia. *International Journal of Research in Education and Science*, 4(1), 215-225.
- Gupta, D. (2019). Nomophobia: e-Relationship and its determinants across Different Generation. *Journal of Advance Research in Science and Social Science*, 2(1).
- Meyrowitz, J. (1985). *No Sense of Place: The Impact of Electronic Media on Social Behavior*. New York: Oxford University Press. (Recipient of the 1986 Best Book Award from the National Communication Association).
- Postman, N. (1985). *Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business*. New York: Penguin Books. ISBN: 978-0143036531.
- Postman, N. (1992). *Technopoly: The Surrender of Culture to Technology*. New York: Vintage Books. ISBN: 978-0679745440.
- Turkle, S. (2011). *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other*. New York: Basic Books. ISBN: 978-0465010219.

